

ЧУРАПЧЫ УЛУУҢА ТӨРҮТТЭММИТЭ 80 СЫЛА

(Салгыдагы 2-с стр. көр)

КАРДАТ 1951 СОЛ ХАЛЫННДЫ 13 ХҮННЭЭН ТООСОН

ВЪПРОСЪ ДЪЛИИ БИТИ !

Сала Республикамын, Прагматический
уеке туе байан аапытынан торообут-чакса-
бунт Чуралчың прощона таттылыкта 80 сыла
туулар кэре билис кырамы барыгытын ис
сугаппыттын аргалыгына!

Чурагчы оройдуна байы историялат. Сазы-
быт Сирим бары оройдунарар куддук, ала-
архас эрешеризер - калхоттары, сохоттары
тэрхийиз, кыныр материалый базаларын
хасатыыа-бегереттэргэ үөсү үөс ыытылыы-
быта. Ол туңгүр тыа хаһаайыстыбатын бо-
родулукуубатын ошонор таһаарыыа республи-
када кынырды биллэр, ытыыстанар үөдүт дөт
үөсү-сүйдүн тааскыбытыгар. Сыгыдыгыттар

Социалистической (из Героя Р.И.Константинов, СССР Государственный биринжистин лауреат М.С.Таштурсован, ынчынскыт А.Т.Кузьмина, дон динг-гытасыбылм ыбыт салайаччы Р.А.Филипповын октон да алыттаринан улус дьон сурдзастык кын титилар.

Ага дайды Улду сэриитин сымырыгар бар дьасмунт Кытайы туһа дьон фроннараа хорсулук сэриилэспиттэрэ, байларын харыстам-
масаа үлэһиттэрин чачын героический халобурум төрөрбүтүтэрэ. Ал-
тырбыт арттылыртыт Г.Д.Протодьяконов, биж боёбодуой орден хааа-
га С.Д.Флегонтов, кыалар кычунаа хорку буюйуннары ааттара орой-
уон историктыгар бизэтик кыарбыттыра. 1942 сылыаагаа уот кураан
сатыылаан, оройуон 41 колхозунун, 1850 хааайыстыбатын, 5318
кыһытын күүс өттүрүн республика хотууг оройуоннарыгар багыс бул-
тадыксыгар кыдырду туһунаар икки тыһыынча хэриэк киһи ааарыс-
тыбыта, оройуон иэнэи сайдыытыгар үлэһит доромунуун оҥорбута
таһан да умнаппубат ыар сүтүгүрөн булар. Норуот үөрүүрүтүн,
культура, спорт элэһтин үлэһиттэрэ үүнэр хануунаа чорастаах,
кыһылыһаат, түрдүк культуруһаат үлэһит дьон эһи иһитигэ ай-
ныылаах үлэһиттэн кыһаах биллэһит.

Чурагчиг педагогический училищетын бүтэрбит специалисттар Са-
дабыг сурин сайдыгтыг бичүүмнээг кылааты кыларсигыттор.
Республикаг учалтыгын спортка ситишлээр Аан дайду тагмы-
гарт талсыгтыг ССРС, РСФСР уонна САССР учулааг тренерэ
Д.П.Коркин кыларсигыт кылаата түгүн кат кыларсигыт. Бүгүнүгү Чу-
рагчыг, Россия тугытын сургуур суге федералыг сугалыаг үрдүк
үрээг кылаата аһымаг учулааг иккигэ илбэг эбэлсигыт.

Нягцтун захиалгын гүйцэтгэлтэй ажиллах журмыг зогсоож байна.

[illegible]

Бу 80 сыз устаттыгар Чурапчы оройдору салалтата, иччелегенчелата, учуонайыттан сургуулаачытыгар, үлүстэлииттан тыва халкыыстыбатын специалиһтар тиийэ сааа көрүстүр хайрдыгын туруруору, үтүгэс дьулуруру өйөөн, республикабыт ионна сайдыытын түстөөн калыптатарын астыаа багыттыбын. Былигин Чурапчы уллуһа, республикада тыва халкыыстыбатынан дырыстанар блар бөөгө, бөйүтүн ионна сайдыытыгар сааа сүлү-үлү көрдөөр уонна ионнаа эрэлхастик хайрдыгыгар, үлүстүрү үлүһүт дөһүлүн аабуру билааларынан кысч түтүтпэһин!

бу үртүр тэргэснэн туһалан, бары биир дөйдулаахтарбар багара-
бын аамныылаат, үрдүрстааарылаат үлэти, алаахтуулар дьолу-сор-
гуну!

Е.А.БОРИСОВ,
СР Правительства и Председателя

Күндү Чуралчы удууһун олохтоохторо
уонна ыалдьыттара, убаастабылһах ветераннарбыт,
аҕа саастаах катунэ дьоммун!

Энгийн Чурагчыгт уугуул төрүүтэмнийг 80 саяын тухар
сөөгддөөс үбчлүүдүн итгитик-истинник эррдэгддүгт!

80 сая устатай Чувашыбыт үлүгүр республика ичинки сайдыытыгар түнүсүрүзүстүк үрөсүнөн-саламаттан, айан-тууттан кэлэ. Ага калыңга дымнайт хаалбохтутаагыны, калыңтуураң роллоотууны алаага киллэр-сыллалтыра. Ага дойдуга сарынтатир Ийа дойдугаарын хорсурууга көмүскө-абиттөргө, алаасторук толуктуруга, даянгардаат үлүгүн билгенис дая-лоога калыңга үлүсүсүбүттөргө. Күдү өттүрүнөн көхөрүлүн дымнайт-сарабыт чыар калыңга өттүрүнөн-саламаттанан былыттыра, айлаага өнүгү туутууга үлүсүн кылаастатканын киллэрбиттэргэ. Калыңга үлүгү, алаага үлүгү үрөстөрү бүтүрүсү калыңга ыччатынан сайырат.

Иннаксатин дотныг уруулуулт чигэрш хайдарын түнхээр, дхалмугт сэргэбит бары днгр өйрэн - санаснан сангистархн үзэмжрн-халсхадн; калэр кннчээрн ычмаша түрхх брчлордун. Барыгатыкар дхал-лоот аюлу, чэгнэн дорлорбиданы, ситидмэлээг үлэнн.

В.В.ГУЛЯЕВ, Улус Мушнардын председатель,
С.Я.КОВЛЕВ, "Туржаны улсуна (оройсуна)" МТ баһылыга.

Урукута Боотурускай улуусе билигин Таатта, Амма, Чурапчы улуустарын территорияларын хабын балдай да нэжэ сиринэ тыйан сытар Саха сиринэ биэр юрдуларэ улахан улууна ээ. Баайдыртан гөрүттэх ардах ахсааннаах үөһөстэх дьонтон ураты иһилиннэҕэ баһылар үтүс өттө үөһө сура. Улууһа биһигиэхэ алба

төрөөс үүснэ. Зүүн дундхи өмнөд хэсгийн алдсхан хамнагчид тутаг байдаг да улсхангийн байнгын уугантан тахса баагидлар-феодаллар, агтынхьг-тир-эргэснэсгээр баагидлар, Бйрагхастаруулах Россия истональнай политикагын хьгтэргылар бйр эрэлдэх тэрэгийн буулар христнаскый итгэли: сакх норуугун орлогутар тэнгтэрэгэ утуунаах үл барара Очолорог баггынга Чурагчыг улуугун дьово сьддлар тагараларын дьмэлоро Аларга, Бэхсыга, Күндүлэ, Сьдланга, Арьынаахха, Чурагчыга, Сулдачыга, Чооооооо баагидлар.

Общество сайдынгын бирге санга кърдиргус

“БИҢИГИ БААЙБЫТ, — БИҢИГИ ДЬОММУТ”

хэмтэр кигрилгэ улахан ороолу Саха сиргэр көсө кэлэн олоро сыдыыбыт полгтсыйынай-дайдар ылыыттар. Эрэһингэстэ суох түрэмэни ааттамыт Саха сирин биэр кин оройбуна - Боотуруускай улуус 19-с үйэ ортотуттан политическай сылыкка дойдута буолбута. Манна ыраахтааҕы быһаарын утарыыбыт Полюшка бастаанынатын кыттылаахтар, народнистар, социал-демократтар, ол иһигэр үүс марксисттар-ленинцтэр, уопсайа 30-ча киһи нэһилэни-нэни өй-санаа өттүнэн сайыларарыга улахан сабыдыалы оҕорбуттара. Үгүстэр саха норуотун олохун-дьаһарын, үгэстэрин, тылын-дуун, культуратын, искусствотун үчүтэйдик бил-сизэ, үөһөтэ сатабыттара, хаһаайсыбыа бары салааларыгар, чуолхан сир оҕоһууттар, ула-дана прогрессивнай ньымалары кыллартыбыт-тэрэ, доруобуйа харыстабылгар улахан көмөнү оҕорбуттара. Кинилэр ортолорутар төлөһөөх революционердар, В.И. Ленин сорат-никтара Феликс Якулевич Коп, Виктор Кон-стантинович Курастовский, Николай Леонидович Мещеряков көрсүлүшкөн Анна Ивановна Чечуриннаһын уода. бааллара. Кинилэртэн революционнай дьыалага боринвислэх буолуу үтүө холобурутар саха норуотун үтүс ыччатта-ра унулубуттара. Чураччыла олоро сыдыы-быт сымыынайдары кытары Ыска бодоргутт, кинилэртэн албэхэ үөрэнэн норуоттарын туһугар үтүс үтүгүнү оҕорбут дьомгут Николай Дмитриевич Субуруускай, Семен Андреевич Новгородов, Прокопий Нестерович Соколыи-ков уода. ааттарын кин тутта ааттыыбыт.

Нэгдүгээрхээс хэлмэс үеэрээ суяра олох-
дохоо, үлэвэ - хамнаса улахан мнэй-
дэрин, олон донуу, чууланг мччаты аагрга, су-
руйагаа үөрөтөн хайган да наадатын үезд, улу-
ус, нэбилэнэ баһылыгтара оччолорог ду
үчүтэйдик өйдүүлэвэ. Онон соруу туруоран,
нэбилэнэвэр өгдөгөн 1872 сыллаахха Чурап-
чыга бастагы оскула аһыллыгыг. Мань
тайһанг политэсыйнайдар В.М. Кустаре-
скай, И.Т. Цыценко чааһынай оскуолары
аһан сөрлөрү үөрэлэгтэра. Политэсыйнай В.
Шаганов 1880 сыллаахха Чурапчыга бастаг
библиотеканы тэрийбегэ.

Проклпия Нестерович Сокольников улуука манганыт баальһаны астабыт, 18 сыл устата халбарыылаах улууһон тыа сиритэр ханна да суох типовой баальһа комплексын эрэ буолбачкаа земской медиацияр, эмчит улуустар үтүө үлэстэри хаалдырыта.

Улсууда 3 партиа чөлөөнэ, 5 жилийнгээ кандидат састаалтаах бастайм партизнай ячейса 1921 сыллааха Саха сиринээр губерном бинаарьельтан тархиллыт. Ячейна секретарьнан Кривоштан Николай Дмитриевичы-Субуруускай талбыттар. Бу сын муус устар 7 - 10 күннэригэр Чурапчыга ытыгылыбыт Якутскай уеһын 11 улуунун даданыйарын конференциятын кылтылаахтарыгар харди В.И Ленин телеграмматын туһугутара улус историктын биэр чардыхай түгэнниэн күн бүтүнгө диэри ахтылар.

Грандэнсий сэрим уулгах сымлара
бидийн улууспутун ээж тугмубатах-
тара, ураты суолгалмах кэм буолан
улууспут историнтыгар хаалбыта.

1930 сүүлэхэха күлүн тутар 25 күнүтэр Саха АССР Кипи Сэтэрэвэлээх комитетын президиумун 6-с нүмэрдээх боротокудугар хайр-бит 324, 339 №№ уураахтарынан Чурапчы уоһун Таалта оройуоһунарын кыргыныссыларыне

чуолкайдыабыта. Ити кэмтэн Чурапчы оройуона тусла оройуон быһыытынан 80 сыл устата арнас уустук, ыарахан кэмнэри туораан кэллэ.

Оройуомит үлүүннэй сайдылгытар биэр
төхүү күүһүнэн 1931 сыллаахха Чурапчыта
тигэрфий үлүүтэ көлөрөн Саха сирингэр сахалы
тыһаачча бастаан "Социализм суолта" дигэн орой-
усунаагы хайылат буолбута. Хайыат партия, со-
ветскай государство ыһтар полетикатын олох-
хо кылларга, нэһилииннэ күүн аранатын ор-
тогулар итгэр-өйдөтөр, иһитиллэр-сырдаттар
үлүүн ыһтыһа улахан орууламмыта, оройу-
оннары партиийнай тэриэст мйассаны кытта
ыһса сибээстэтэр, сүбэлэтэр, күүн санаатын би-
лэр көрүүнүн буолбута.

1932 селлавахха машинный-тракторный станция (МТС) төрөлсінбөтэ. Эмиэ бу селл почтавай, телеграфный-телефонный, гидрометеорологический станциялар үлэрэ аһорбуттара. Чувалчы аймахха ахсааллаах мусулманнар ол...

рох сиринжон уулдуссара дараны радио сангата аан
багтаан нийцлэлтгэ. Оробууннаары арыа собу-
та тутулдубута, 5 сирэ селыколар үлэлдэлтгэ-
ра.

1933-1940 жылдарга партия райкомун секретарынан Куликован Степан Афанасьевич, Парфенов Иван Иванович, Умаров Харлампий Федорович, Тимофеев Трофим Саввич, онтон Райсовет исполкомун председателинан Андров Степан Терентьевич, Васильев Иван Иванович, Харитонов Василий Петрович улаздыктар. БЭСЛКС райкомун секретарынан Карсанов Дмитрий Терентьевич, Захаров Константин Егорович, Дмитриев Петр Петрович, Неустров Павел Павлович, Николфоров Иннокентий Иннокентьевич, Филиппов Егор Михайлович табылган оройунан бичатын оротугулар улахан улдин ырыштыктар.

Долгуу үрдүктөн бастахы бүтэ сыллаах
былган баарай соруктарын бөл-
дүдүн элэнтэ толоруу - тыа хаһаай-
сыбатын холбоһуктааһыны ситэрэр, культур-
най революцияны ситиһиэхтөөх ыһтан со-
циалистическай обществоны сүтүрүүнү тутуу-
ну хааччылар иһин куураһыннах охсуһуу сыл-
лара элээр. Оройуон экономикага, культурата
сылгы саҥдарытар, сана үрдүк таһымга тах-
сарытар быһаарылыах, элэнттээх кэмнэр
үүмүлүттэр. Оройуонга 1934-1936 сыллара
болгоһай хаһаайсытбалары холбоһуктааһын
төсөг далааһыннаахтык көтөөхтүк ыһтыллан
сүтүрүүнэн ситиһилибитэ. Ол түмүтөр орой-
уонга 84 колхозе баар буолбута.

30-с шдшлар оройлонтга културнай революция бытхыллыгытар бшр саамай бынаарылаах сыйларанан буолбуттара. Ол курдук, буттуну булчутчулаах начальнай уерэхтээгин олукхо киирбитэ, уерэнэр саастаах орлору буна барыларын оскуоланан хабер сорук бынаарылаабыта. Аларга, Бахыга, Мутудайга, Талейге, Чалсырга, Хайахсыка, Хатылыга, Арыйлаахха начальнай, Кытаанаахха, Дьэргэти 7 кылаастаах оскуолалар тэпвой дьээнэр тутулуубуттара. Сика сирэн кэпч оройуоннарыгар уерэхтээгиниэтэ улахан кылааты 1934 сыллаахха оройуон киинитэр аһылдыбыт педагогическай училище киилэрибтэ. 1939-1940 уерэх дьыллар оройуонига 12 начальнай, 6 сэтэ дьуох орто оскуолаларга 2300-кэ ор уерэмэтэ. Улахан дьону уерэхтээгин салтып куусуе туруорулуубута. 1939 с. РэйОНО сводхатынан уерэр суохтар - 2243 киши, кыра уерэхтээхтэр - 876 барыта 3319 киши учуотталыыт.

Културнай революция биэр сурун бастыһат ээнтотунан норуот олохун чэдиһирдий, ахх-аһаах културатын үрдэтэи, дэон доруо-луйатын туһарыа дэаһалара буолбуттара, бу сааһаага үлэ ээиэ тэтиһиэхтэх ыһыһы-һыһа.

1930 сыллаахха 15 куюйаах батыһа, 1936 сыллаахха 30 куюйаах саллиги эмтэр санаторий, трахоматознай пуу, 1939с. врачев-ай-окулистическай пуу аһыллыбытара. Иллизинньэри социальнай өттүнэн улахан кутталлаах ыарыһалары трахоманы утары бөөг далааһыннаах кэлэм үлэни Саха АССР, РСФСР үтүөлээх бэрааһа Тихон Авксентьевич Марчук ылган 1965 сыллаахха суох өнөрүллу-ута. Онтон саллиги утары үгүс өрүттээх ыаһаадлар уонна ыарыһахтары эмтээһин үмүтөр 60-һус сыллар сангаларыгар 4 төсүл ач-чабыта.

(Салтытын 2-с сүд көр)

Мэддэхси Күндүлүгэр Хатын Күрүөннэ, Чыппааданан олохсуйан үөскээбит, олорбут Портниин Яков Никифорович - Балай Чыгымах донз кэргэнигэр 1913 с. муус устар ый 15 күнүгэр уол оҕо төрөөбүтүн Егор донз сүрөхтээбиттэр. Кини оҕо сааһа Чыппааданан, Күндүлүнэн, ити эргин алаастар-сыһыһылар кырдалларынан элэстэнэн ааспыта. Мэддэхси оскуолатыгар үөрөөлүгэ, онтон "Кыһыл сис" колхозка чилиэниинэн буолбута. Төрөһүт донзо Куула Саксыраа түбөтүгэр Кута Өтөбө донз алааска кыстыктанан, Уу Сүүрүк донз сиргэ сайыһыктанан олорбут дьадангы бааһынайдар ээ.

Егор 1936-37 сс. Дьокуускайга киирэн национальнай-байланинай оскуолага (ЯНВШ) үөрэмсит. онно оскуола биэр бастыг хаһыһардыгта эбитэ үһү. Салгыы, сэрингэ ыгытырыллыар дьэри, Дьокуускай НКВД-гар сотрудинктаабыт. Сэрингэ сүлдьыбыта икки ангар сыттан ордон баран, сэрин бүтөрө арыһах хонук хаалбытын кэннэ, өлбүтүн туһунан биллэрин кэлбит. Билинги Улуу Кыайыа буолбута 60 сылын туолдуор дьэри иттигэн атын киши туһунан туох даҕаны сибиһиһиһэбит суох ээ. Кини чутас дьонно баалларын, тыһаһаах хаалбысттарын туһунан эмээ туох даҕаны биллибэтэ.

МЭЛДЬЭХСИ ХОРСУН БУОЙУНА

Арал 2005 с.
сайыныгар кини
... ..

пина Елена Егоровна Мэлдэхэс буйгул-
тарын дэслэлэрын туһуулан ирдэлэр дьон-
нор баалларын истэн "Кини куорат"
хаһыатыгар таһаартарбогч ыстатыйала-
рын кылдрэн туран ыылыг суругуттан
буйун Егор Яковлевич Портиянин туһууан
балачча күүтүк аан бастаан билбиллэт.
Улуу Кыайыы 65 сылын көрсө ол суруктан
улуухум дьонутар, Мэлдэхэстэн
төрүттээхтэргэ биһиһинэрэбэн.

Егор Яковлевич төрөлсүт калыңа Елена Егоровна суруйар: "Мен ийэм Кудрина Мария Митрофановна, очытоотула эдэр, 19 саастаах студентка, уонна арам, Портнягин Егор Яковлевич, 28 саастаах НКВД сотруднига, ол сааһаары кээмэйбээн ейун-тейун тулпуг ага саастаах улахан элчин, көрсөө, сөбүлэһин, бэйэ-бэйэлэригэр тардыспыттар Кинилэр 1941 с. ахсынньы 1 күнүгэр Дыкууская куорат ЗАГС-атыгар кэргэнини буолбуттар. Арабар сэрим бастаан сылыгытар отороһа бэрбэттэр. Ийэм кэмпсининэн, олуус дьоллохтук, илсөөхтик биерг олорууллара биир да сыла туолбатах. Арабын фронига ыгырыбыттар Кини тунуһу бат дьылдлаах сэрпютигэр 1942 с. атырдыах ыйын 19 күнүгэр аттамыт. Ийэм Даркылаах биэрөгөр сорторун туран хаалбыт. Иннэ-кэннэ биллэбэт олох эргилригэр түбөспүт, иһигэр арыс ыйдаах орну илээ сылдыар кыыс сортохсуйан төрөспүттэригэр Олүгөхсүгэр барар. Онно 1942 с. балаһын ыйыгар мич күн сирим көрбүтүм, онон эһэм, эбэм, ийэм таптааларыгар бигэни улааппыстым. Арай мнэхэ куруук тийбэт этэ арам амарах таптала..."

Портнягин Егор Яковлевич куорат военкоматынан сэрингэ ыгытырыллан аттамыт. Сэрингэ 29-с гвардейский мотострелковай биригээдэр отделение командирьнан сылдыбыт, старшай сержант званилаах эбит. Оннук сылдан 1945 с. кулун тутар ьй 18 күнүгэр кыргынынга ылыт бааһыттан кыайан оруттубоһоң, 183 №-дэ медсанбанка сытан олбур. Клавен албур сирингэр, Германия Проттшу куоратын кылабырыналыгар үнүсүх түһүлүтүр.

Салгыы Елена Егоровна Портнягина артын туһунан 2005 с. бос айыны 16 күнүгэр "Күнн күүрүгү" хаһыанка таһаарытыр ахтыы ыстатыйатыгыттан арылабын. Мин аям таһах сурута (1945 с. күлүн тутар 10 к. дээн бөлүгүгөммүгүт этэ) бөлүгүгө ыам айыны 22

күлүтөр калбига. Ийсем, Мария Митрофановна Кудряшова, ол иштиг тыллаах суруктан төһө эрэ үөрбүтэ-көспүтэ буолла? Бу документу билиги харайып харгыттан курдук харастаып, уура сылдабыт. Билигин арам көннөөх суругуттан быһа тардылалары аадаччылары кытта билифиннэрбөт.

Үгүс күнүмүн, күндү таптааллаах көргөнөм Маша уоска кыһыым Елячка. Минигиттан итин, төлөнөөх гвардейскай, командирскай призвет! Таптааллаах көргөнөм Маша, ором Елячка, эһиги үчүтэйдик, этэнгэ оло-оргутулар баарабат. Бөйүм түһунан тохтоон аастахха, бэрт үчүтэйдик сылдабын. Билигин Германия сиригэр баарбын, өстөөгү кытта охсуһа сылдыбыт. Германия куоратыгар Берлингэ тиийэрбит 100 км хаалла. Билиги техникабыт олус күүстөх, саригэрбит өстөөхкү сөптөөх хардыаны билэрэхтэр. Билин кыһын эстар түмүк сүл булуоттаах. Дьэ, таптааллаах көргөнөм Маруся! Ором, Елячка! Калар сүл мин тиийэрим дьолбунан буолуоттаах. Эһигиттан үһүн, көрө көспөсөнөххү суругу көтөһөбүн. Ыраах сиргэ таптааллаах көргөнөм Маша! Ону кытта ором, Елячка! Эһигини ыксары кууһан туран, салгын устун уураан-сылаан аахталарым. Дьэ, таптааллаах Маруся! Аадырыһым маннах Полевая почта 81116-В аадырыска сүрүй. Бу суругу сүрүйдүм эи кыһаа Похитишан Егор Яковлевич. Кытаанахтык сымлыабын, ууруубуз 10.03-45 сылла сүрүйдүм Машам, сурукта сүрүй-сүрүй!”.

Мин сэрлэн ортобун уонна бэйэм арам
ныһыһабын Төрдүбүнэн-ууспунан,
хаммаһанан-сипхаминан арам бүтэһик, эрлэ-
бэт сэрлэгитэр барыһар мин орто дөйдүтэ
өссө суох этим. Ол гынан баран баарым ий-
эм сүрүн аныһар. Төрөөбүтүм балаһан
ыйһар, сэрлэн иккис сыһыар. Адам барах-
сан бийлэгитэн кый ыраах эгэ, уотгаах сө-
рүн ортогутар сыһыара. Адам ол сэрлэгитэн
кылбатар. Көөн бадырыта буолуо, саатар
түүлүгүтөр көрүм, таппытар көргөһөн сыһы-
ланан-ууруон уонна кыһыһыт түөлгүтөр ыһа-
тутан кууһуон. Көөгүс угуһа Берлин куо-
рат аттыһар баар Дөүрдохуу үрдүлгө сы-
тан.

Бүтүн рота саллааты бүтэһик атакари киллэхэрээр, Агаа, эн туту санаабыггыг буолуой! Бигэр, хараххар көрдөгүг төрөөбүт сиртін-дойдугун, бэйгэ дыһунун кирэйдэриг, Уовча хайаан да Кыайлыг өрөсидөөх тирбизэм дигэн эрэл баара буолуо. Агаа, баара дэи эн түбүкэр, гомнастерияг сибигэр кэргэниг, кыһыгг хаврыгскаларга. Илбөр суруулар этиг, билиһи өрүү эйигиниһи өйи-ирээбитин, түөскүн илгэрэбитин.

Хомойуох иһин, билиҥи хаартыска күлүккүт аһыттын көмүскааботоҕ да өстөх буудуулатыннан. Аһа! Билэҥин дуо, иһэм аһыттын оһуу да күүһүтэ. Эһ иһин сүрүрүр соһуох иһинг - түү билиҥиэр уонна алтары-

Бейнги, ол сэрэл оролцоо, аялалын бичлэг, сүтэрхийлэл, хэвлэл олус адар уонна нэрлэхгүй эгилэр. Кинизлэргэ баара хуусгаах санга уонна талгал. Санаалара бөөрх эгэ, олоххо эрэл баара. Албан аат буолуохтун бичиг аялалын бичлэг!

Агга, мин ууллахтын, эн аажмын биеэр-
бэгтмн Егор дэн. Күнн тас нүгүд уонна
быйлыгта-майгыта эийнэх олус майгынны-
ыр. Ол аата эн олох сүтүн хаалбатаххын.
Онон эрэллэхтик эгэбин: эн олохун
салданар - оворор, сэмгээр уонна хос
сизэнэр!

Ким да умнууллубат дигн бичигн ахлах-
та да эгэлбт. Ол эрон бичлэгт дээрн 3 сэл
устата уртлаах сэрин ортогуан сүүдэн
бүтүн Европа агаарын бохололснут сорох
перей-саллаагтар аалгара өсөө да умнуута
хаалбыгтарьттан хомойоюн

Мин элнги хайнаахыгтыр дорнонгоок
курутуяан туран илс туһууан сүрүябын.
Элбэктэн бири илсбурдэатахса, мин арам
Егор Яковлевич Портнягин 1942 сылтан
1943 сылга дээрн. Кыайыи буолуо ыйтан

ро ордух биргээх хаал-
быгын юмна, Берлингээ
төлөөрөө баара-суура 100
км сүрн тээвэрлэх, нэр-
лэхийг хонгуутугар охгу-
бута. Киви 29-с мотоци-
релловай биргээхэдэр
отделение командира,
старшай сержант эта.
Кивийн Кыгыл Сулуэ
уордынхын нагарада-
льыр туһунан 1944 с
агырхыш ыһын 27 к би-
рикээс тахсыбыта. Хо-
моуох иһин, бэлгийн
юмн аата бэйр да юмн-
гэрэ, сэрин бөгэрээни-
рин испингэгэр нэрбө-
төх. Төнэ эмэ аатын-суу-
лун суурийн бэрэгтнн
үрдүнн туора олнн кэ-
биспитгэрэ. Дьэ, уонна
аны кэлэн тахсара да са-
арбах. Бу Улуу Кыһыын
үбүдүөйлөх сылыгар
болнотэмнэтэх, аны
өтөрүнэн суруллубат.
Дьыннээхтик умчуулар.
Мин эрэ аам умнуута
хаалбагара буолуо дин.
Манан кумаагы бүтүт
дуу, хара уруучуна су-
руйбат буолбут дуу, эбэ-
тэр сэрингэ сыдыабыт
тэллэннаах уонна өлбүт
саллааттар дьаадала-
рын бэрэгтэр бөгэрээ-
нэр Сабиттэрэ дьаадалай
үлэдэрэ эбита дуу? Мин

сылаас, сырдык дүйнөтөн тажыбыңка ою-
рон туту үлөйлүктөрө биллиңер. ДП-2 ды-
титэр баар джонжору этэбин.

Дээ, олон, арам барахсан, аатын-суулууг
Сахан-сирин суругар-бичигэр суох. Ол да
буоллар, сүрөхтүг тэбэрин тухары бийиш-
ни кытта өрүү баартын.

Блэма Портнягина, сэрхиттэн
тонмбэтэс сэлэлт кыһа",

Егор Яковлевич Портнягин өлбүтүн туһунан биллэрин Дьонуускайга аагын Портнягин Яков Никифорович аадырыһыгар кэлэн сытарын, кэргэнэ Мария Митрофановна 1945 с. өт айын 19 күнүтөр эр кэлэн биһиги. Ону күннөр сарын кэнниттэ дьоллоохтук ажурху буһуһу аралларын кылыа умуллубута. Кыһа Еля аата суох тулайдах иттигдөр дьылдаммыта. Ити курдук сарын бүлүгү 61-с салгыар Майданхсигит өссө биір уорданынан наһарадалламмыт, сарыга командирнан сыдыбыт буһуна биллибиско сыдыбыга арыллыбыта.

Е.Я.Портнягин уурдаанын назарда-лазымын туһунан берикээс 1944 с. атыр-дах ыһын 27 күнүгэр тахсыбытын туоһулуур архыын ысыыраабатын, Мос-ковскай уобалыс Подольсккай куораттары-РОР оборонатын министрствотын Копи-архыыба 2005 с. кулун тутар 17 күнүгэр 9/138411 №-дэх докумунун юни-кыһыгар Елена Егоровага аадырыстан ыппыта. Ол ысыраапканы туоһу-быһыгынан сыһарабыт.

Дээ, итгэл курдук, амьдралтайх сэрин бүтүүтүн, Улуу Кыалынын сэтгэвэллэг 65 сүүлгэ нэрсөөрү сүлдээр комитеттар дээрнэ кыргыздын хонугуттар халхыг хорсун буюугуттарбыг тустарынан историбыг чахчылар арылган тахса тураллар.

Михаил Николаевич КОРЯКИН,
РФ Журналисттарын союуун чилинса.

[illegible]

КОЛХУОС ОБОЛРО – СЭРИИ КЭМИГЭР

Одгулуун бөхүлэжтэн ичин өттүгэр "Манган нэрэх" дигэн саймалыгса 1930 с. хүн сирин жүрбүтүм. Кырабыгтан тула-
агаах хаалан ис-тас үлэр миксиктин улаалгыгым. 1939 с. 9
савстаахпар оскуолага үөрэнэ киирбим. Очолорго 4 кы-
лаастаах оскуола Саяны Уйлаахха аһыллыбыта. Ол кур-
дук үөрэнэ сырыттаахпына Ага дийду Улуу сэригэ
сарлаахыта. Мин ол саймалы олох умнуулашын. 1941 с. сай-
ын "Трактор" колхозе ыһыара буша турдараа оройонтон
сөһүгү дьоннор кэлэнэр: "Сэрин буолла!" - дигэн амары-
ын таллары эппигтэрэ. Сонно тута ыһаахыл тэрээһинэ
тохотуллубута. Сорох дьомдугутар сэригэ барар бэбискэ
тустарыбыта. Мин күтүөпэр Илларионов Баһылайга,
Гильберт Осможонхойго туттарбылтарын өйдүүбүн.

Кырдараа, дыактар, орөгтө хаалдыта. Дойдута эйилээх алах кэме аасыпта, туох барыта байыаннай режим ба-
ланшаннапатытар күүрбүгэ. Адам, урут билингээх буолан,
убайынан Нустараа оттообуттара, Алданга таһарса
сыйдыбыттара. 1942 с оскуола үөрөннү баран сайыллар
өтүр сүрүөккэ, от, хоңуу үлэһигэр үлэтиибиттэ. Үлэни
барытын кыһыл кыһыктыы, улахан дону юлта тэгэ
күнү-дьүһү аахсыһа үлэтиибиттэ. Онтон кыһыктын
үөрэх кэннигэн бурдуу сизмэтин ыраастаһа кыһыл
арбыт. 18-20 күнү бурдуу оскуола кутан хаа бөдүрүн ту-
охторун араран, "хаас харата" дэн атын суурду с-
дэһиһэ кыһыл арарбыт. Бу наһаа сыһамтаах, кыһыл

1943 сэлэ саяаһыттан хонкуу биригээдэлтүгэр үлээлээбитим. Ол кэмгэ 13 саяастаарым. Бурдук ыһаһыттар ат миннэн бааран сөкөөлөөһүн соторум. Сайын бүтүүтэ Хаамыһаа оҕо үлээлээбитим. Отуугур сирбэт уута сыһара. Минин кытта Яковлева Маайя, Григорьева Балбаара үлээлээбиттэра. Оту мин арам, убайым охсоллоро. Бидини тыһыһы ууну тобул-тутутар дэри кыһа сылдан мунуһарбыт. Атахпыт тарбахтара дэлбэ хайыта баралшара, от кургууттар куурда-куурда бөрбөсөөлөөһүгэ буоларбыт. Ол курдук ыкса күһүн уу тонугор дэри үлээлээбит. Төгөр-хатар айыл эһибэт, ону ол дэһээкэ, төһөөһөн күүүкэ үлээлээбит да, оччонон кыайыһабы тургэтээбит дэри саяаһах үлээлээбит.

Кийһэһылар арабын кытта икки атынан тэтигэ Бөгүүтүтүэн Хобордох Чараныгтан бөһүтүккэ саһаан маһа тийэр этийбит. Ардыгар кылуур оҕо тийбөт буолан, иккы айданан бааһыларга балбасх таһар этийбит. Маһы таһыан сипетэ маһын хаары кэһэ сылдан сүтүтэн кэрэр этийбэт. Күнүккэр нүөрүмэ 400-500 устууна буолара. Олус сылааһах үлэ этэ.

1943 с. арийн. Петр Иванович Егоров, Покровскийгн киринчэ эсодутар үлэ фронттар ылыгыгтар. Ол сүлдүн, төбө эмс үрүл билэгтээх буолан баран, атын кыһан оннунтар фронтга мүннэр аттары арыалдаан барыта этэ. Ол айаннаан иһэн Востокка атын борохуотунан сэриигэ айаннаан иһэр үкүйбүн Семён Петрович Егоровы (Самсонов) иһэр, хайыгыттан көстөтэ аастыгтар. Онтон ыла олдохтуу

өөс яарахгүй. Карпукин Алексей Алексеевич измилтан-
жмилэр байхантай үерхэх; үерхэх; сори сори үерхэх;
протестгаз нгэрлэгт, оюуна хаста-хаста правата бы-
раахгүй.

1944 с. бурдук үнэтэйдээс үүснэгтэ Ударник Олоонвалуун сизэм бурдук тайхыгтаглар үлэлзэбэтиг. Оион күнүүн, кыйнэ молотилкага бурдук астанайаглар сымдэлыбтэм 1945 с. Кыайны өрөгөйдөөх күнүн Туамбула сир наардыг сымдан көрсүбүтүт. Ол күн бэйүлөөккэ улахан үөрүүлээх мөнгөн буюбула.

Сэрин бүтүүгүн кэннэ арим улснэ убайым таловнаах эр-
пилэн килбит үөрүүтүн билэгтээннэ дээрн умубалтын.
Убайым Сэмэнгэ Арда фронтн немец фашистарын
үлүрүгүнэ барх аны Япония сарнигээр кыттыбыт. Сэрин
кэннэттэн арабын кылта Хөдү хайгыттан нээлиин
атынан кулуул маһын көрдүбиппит, тастышпыт. Онтон
Афанасий Михайлович Фомигга көргөт тахсан, алта оруу
төрөтөн, илгэн, үрдүк үөрөтөэх дөн оторон, биштен ки-
пиһэр тагталларылар туттанан, снэн олохорбун бийбй-
днэр үөрүүтүн биллэм. Чуралтылаары олох-данаах ком-
бинатылар үлөһит сыйдан пенсияга тахсыбытым. Үлө
ударнига, пиялетка бастыга, ыччат наставнига, үлө ветер-
ана буолбутум. Сэрин кэннэр байан харыстаммаһа
күүскэ үлөһөөн-хамсаан Кыайыһын уһансыбытыт дөн
күн тутта санылбын. 1941-45 сс. Ард дойду Улуу сэриин
сылларылар килбизнөөх үлөһит иһин мэтэмнэһэн наараа-
даламмытыт.

Акулина Петровна ЕГОРОВА-ФОМИНА,
Ава тайлу сэрэгтэн кутгалгааруун одообол.

дэлибети!

Хайхат бичээхэ барилдэр трафта: 16 ч 00 м. Бичээхэ барилдинз: 16 ч 00 м. "Сага олох" редакционной-издательской халбаһуука 24.03.2010 с. офсетка бичээтэннэ
Аалһуука: 678670, Чуралчигал, Карт Марисүүл, 26 "а" Индекс: 54907 Хайхат нидэлэлэ уст; оптуурууһуука: халһагга усина субуотана талхор.

Автар суруттар эгилер санжа
редакция позаметитер миздан ол
тубатар бузубаток. Сурутка
мизилер чачилар
кырылгасактарлар эгилертеги
автар тус байла сиз